

Praćenje i analiza krivičnih postupaka i sudske prakse u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Republici Srpskoj

Završni izvještaj i analiza

Pripremile: „Udružene žene“ Banja Luka i
„Lara“ Bijeljina

Banja Luka – Bijeljina, 2011. godine

Sadržaj

SAŽETAK.....	7
1. UVOD	9
2. ANALIZA OSNOVNIH IZAZOVA U SPREČAVANJU I SUZBIJANJU DJELA SEKSUALNOG I RODNO ZASNOVANOG NASILJA U REPUBLICI SRPSKOJ I BIH	12
3. METODOLOGIJA PRAĆENJA SUĐENJA	14
4. ANALIZA	17
4.1 PRAVIČNO SUĐENJE	17
4.2. PRIMJENA MATERIJALNOG PRAVA	20
4.3. PRIMJENA PROCESNOG PRAVA.....	24
4.4. KAZNENA POLITIKA	31
5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE	36
5.1. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	36
5.2. PREPORUKE	38

Sažetak

Aktivnosti projekta “**Praćenje i analiza krivičnih postupaka i sudske prakse u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja Osnovnih i Okružnih sudova Banja Luka, Bijeljina i Doboj**” omogućile su procjenu i analizu rada pravosudnih institucija u procesuiranju djela seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Republici Srpskoj. **Poseban fokus procesa praćenja je bio usmjeren na uočavanje specifičnih poteškoća i izazova u osiguravanju zaštite ljudskih prava oštećene koja je preživjela nasilje** s aspekta primjene domaćih zakona i međunarodnih standarda u ovoj oblasti.

Izveštaj se fokusira na analizu nepravilnosti u krivičnom procesuiranju odabranih djela u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u krivičnim predmetima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja pred Osnovnim i Okružnim sudom u Banja Luci, Osnovnim i Okružnim sudom u Bijeljini i Osnovnim sudom u Doboju, te praćenju sudske prakse kroz analizu presuda Okružnog suda i Osnovnog suda u Trebinju i Osnovnog suda u Sokocu (koji pokriva regiju Istočnog Sarajeva). **Fokus praćenja su bili krivični predmeti u kojima se kao žrtve pojavljuju žene, a nasilje je rodno zasnovano ili izvršeno prema ženama u porodici i porodičnoj zajednici, uključujući i bliske socijalne veze.** Analizom su obuhvaćeni ključni aspekti vođenja krivičnih postupaka – pravičnost suđenja, primjena materijalnog i procesnog prava te kaznena politika u ovoj oblasti.

U vezi sa osiguravanjem pravičnosti suđenja, nalazi praćenja ukazuju na nekorištenje mogućnosti koje pružaju Zakon o krivičnom postupku, Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku i Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, kao i (tamo gdje postoje) mogućnosti u vidu tehnički i kadrovski opremljenog odjela za podršku žrtvama s ciljem obezbjeđivanja balansa između prava optuženog na odbranu i prava malodobne žrtve na zaštitu od retraumatizacije i negativnih posljedica po dalji psihički razvoj.

Analiza praćenih predmeta ukazuje na nužnost veće pažnje pravosudnih institucija prilikom procjene obilježja bića krivičnog djela i njegove pravne kvalifikacije u slučajevima u kojima se djeca pojavljuju kao direktne ili indirektno žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, te na prepoznavanje višestruke

ugroženosti djece koja prisustvuju nasilju jednog roditelja nad drugim i/ili u međusobnom nasilju, kao i nasilju usmjerenom protiv drugih članova porodice.

Uočeno je da se tužioci uglavnom oslanjaju na svjedočenja oštećene i optuženog, eventualno drugih svjedoka, te da se tokom istrage nedovoljno angažuju na prikupljanju dokaza, čime se prevelik teret stavlja na oštećenu, što ukazuje na nužnost posebne senzibilizovanosti suda i tužioca za stanje oštećene koja je preživjela nasilje i aktivan pristup suda osiguravanju pune podrške u pravcu ostvarivanja međunarodnih standarda obezbjeđivanja socijalne, psihološke i pravne pomoći oštećenima u toku krivičnog postupka.

Kaznena politika ciljanih sudova u vezi s krivičnim predmetima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja ukazuje na to da se ova djela posmatraju kao manje društveno opasna. Krivično djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici sankcionisano je gotovo isključivo novčanim kaznama i uslovnim osudama, koje ne sadrže mjere usmjerene na sprečavanje ponavljanja nasilja i saniranje uzroka koji su doveli do izvršenja krivičnog djela. Nedostatak korištenja mjera zaštitnog nadzora i mjera bezbjednosti ukazuje na kaznenu politiku sudova koji su bili predmet monitoringa usmjerenu primarno na represivnu a ne protektivnu svrhu kažnjavanja počinitelaca nasilja. Nužno je da sudovi usmjere fokus na zaštitu bezbjednosti oštećene i podršku njenom oporavku kroz sprečavanje i otklanjanje straha od prijetnji i odmazde od strane počinioca nasilja, na osiguravanje bezbjednog životnog okruženja oslobođenog od ponovljenog nasilja i zlostavljanja, te da podrže proces oporavka od traume uzrokovane nasiljem koje je preživjela.

1. Uvod

Seksualno i rodno zasnovano nasilje u kojem se kao žrtve predominantno pojavljuju žene i djevojčice predstavlja prepreku održivom razvoju i funkcionisanju društva u kojem se temeljne vrijednosti zasnivaju na poštovanju osnovnih ljudskih prava i sloboda bez razlike u odnosu na pol. Ove vrijednosti treba da vode i usmjeravaju i aktivnosti pravosudnih institucija u njihovom angažmanu u sprečavanju i suzbijanju ovih oblika nasilja, kao i liječenju posljedica nasilja i zaštiti i podršci žrtvama. Usmjeravanje rada pravosudnih institucija na probleme i izazove s kojima se suočavaju žene i djevojčice koje su preživjele neki od oblika seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, otvara mogućnosti za unapređenje njihovog pristupa pravdi i otklanjanja svijesti o stanju bespomoćnosti i napuštenosti „od svih“ s kojim one svakodnevno žive.

Rodno zasnovano nasilje može se posmatrati kao najrasprostranjeniji i najviše društveno tolerisani oblik kršenja ljudskih prava.¹ Ključni međunarodni dokumenti u oblasti zaštite ženskih ljudskih prava definišu ga kao „oblik nasilja koje rezultira ili može rezultirati fizičkom, polnom ili psihološkom povredom ili patnjom žene, uključujući i prijetnje takvim djelima, prinudu ili svojevoljno lišavanje slobode, bilo u javnom ili privatnom životu“ (Deklaracija UN o ukidanju nasilja nad ženama²), odnosno „kao oblik diskriminacije koji ozbiljno ugrožava mogućnost žena da uživaju prava i slobode na ravnopravnoj osnovi sa muškarcima“ (Opšta

1 Izvještaj State of the World Population 2005, Poglavlje 7 „Gender-Based Violence: A Price Too High“, Populacijski fond Ujedinjenih nacija (UNFPA), Dostupno na internetu, link: <http://www.unfpa.org/swp/2005/index.htm> (posljednji pristup 28.09.2011.)

2 Deklaracija UN o ukidanju nasilja nad ženama je usvojena na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 20. decembra 1993. god. Dostupna na Internetu, link: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm> (posljednji pristup 28.09.2011.)

preporuka br. 19 Komiteta CEDAW³). Pravni okvir Bosne i Hercegovine (Zakon o ravnopravnosti polova BiH⁴) napravio je značajan iskorak definisanjem nasilja na osnovu pola, kao i njegovim prepoznavanjem kao krivičnog djela.

Svjetske statistike ukazuju da su žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja većinom žene, te da oko 70% žena u svom životu doživi nasilje od muškarca. Kao počinioci ovih oblika nasilja identifikovani su većinom muževi, partneri ili neko koga žene koje su preživjele nasilje poznaju. Procjenjuje se da je samo u 2002. godini oko 150 miliona djevojčica ispod 18 godina bilo izloženo nekom od oblika seksualnog nasilja.⁵ U Bosni i Hercegovini ne postoji jedinstvena baza podataka o rodno zasnovanom nasilju niti postoje jedinstveni statistički podaci o nasilju u porodici, koje predstavlja najrašireniji oblik rodno zasnovanog nasilja. Zvanični podaci vladinih institucija u Republici Srpskoj koje predstavljaju direktne subjekte zaštite od rodno zasnovanog nasilja (centri za socijalni rad, policija, pravosudne institucije) nisu ujednačeni i ukazuju da ne postoji sistemski i sistematski odgovor na ovaj problem.⁶ Jedan od ključnih izazova u sprečavanju i suzbijanju seksualnog i rodno zasnovanog nasilja predstavlja obezbjeđivanje kontinuirane i efikasne zaštite, te pomoći i podrške žrtvama ovih oblika nasilja.

Zbog toga je projekat praćenja suđenja u krivičnim predmetima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u ciljanim osnovnim i okružnim sudovima Republike Srpske prvenstveno imao za cilj identifikovanje prakse u procesuiranju slučajeva u ovoj oblasti, te primjenu domaćih zakona i međunarodnih standarda **u vezi sa zaštitom prava i položaja žrtve, tj. oštećene u krivičnom postupku.**

Bosna i Hercegovina je članica regionalnih i međunarodnih organizacija koje su usvojile brojne dokumente u oblasti sprečavanja i suzbijanja seksualnog i rodno zasnovanog nasilja. Država i entiteti su obavezani na poštovanje međunarodnih standarda u ovoj oblasti činjenicom ratifikovanja, odnosno ugrađivanja međunarodnih konvencija u domaći pravni sistem, te razvojem javnih politika koje će ujednačiti principe i praksu zaštite, podrške i pomoći žrtava rodno zasnovanog nasilja. Najznačajniji međunarodni standardi zahtijevaju poštovanje osnovnih ljudskih prava bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, zaštitu građanskih i političkih prava (pravo na život, slobodu i sigurnost, zaštitu privatnog i porodičnog

3 Opšta preporuka br. 19 Komiteta CEDAW – nasilje nad ženama, usvojena na 11. sjednici Komiteta CEDAW održanoj 1992. god. Dostupna na Internetu, link: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom19> (posljednji pristup 28.09.2011.)

4 Zakon o ravnopravnosti polova Bosne i Hercegovine (prečišćeni tekst), *Službeni glasnik BiH* 32/10. Dostupan na Internetu, link: http://www.arsbih.gov.ba/images/documents/zors_32_10.pdf (posljednji pristup 29.09.2011.)

5 Globalni podaci o rodno zasnovanom nasilju dostupni na internet prezentaciji UN WOMEN, na: http://www.unifem.org/gender_issues/violence_against_women/facts_figures.php (posljednji pristup 28.09.2011.)

6 Zvanični statistički podaci o rodno zasnovanom nasilju dostupni u 4. i 5. kombinovanom CEDAW izvještaju iz Bosne i Hercegovine, koji je dostupan na Internet prezentaciji Agencije za ravnopravnost polova BiH, link: http://www.arsbih.gov.ba/arsbih.gov.ba/images/documents/cedaw_4_5_e.pdf (posljedni pristup 28.09.2011.)

života, pravo na pravično suđenje i djelotvornu žalbu)⁷, preduzimanje svih nužnih mjera usmjerenih na sprečavanje i suzbijanje diskriminacije i nasilja protiv žena te efikasne zaštite žena žrtava nasilja i njihovog pristupa pravičnim i efikasnim pravnim lijekovima, koji uključuju i naknadu, kompenzaciju i rehabilitaciju,⁸ te primjenu svih mjera usmjerenih na zaštitu djece od zlostavljanja, adekvatnu zaštitu tokom krivičnog postupka, uključujući njihovu privatnost, identitet, kao i mogućnost da svjedoče.⁹

Kao dio Bosne i Hercegovine, Republika Srpska je u svoj pravni okvir ugradila niz odredbi i usvojila posebne zakone u cilju uspostavljanja domaćeg pravnog okvira za procesuiranje djela seksualnog i rodno zasnovanog nasilja.¹⁰

U prvom dijelu izvještaja „Praćenje i analiza krivičnih postupaka i sudske prakse u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Republici Srpskoj“ dat je osnovni okvir metodologije praćenja suđenja u krivičnim predmetima pred ciljanim sudovima koji su bili predmet aktivnog praćenja. U drugom dijelu izvještaj predstavlja analizu praćenih krivičnih postupaka i sudske prakse, s fokusom na poštovanje principa **pravičnog suđenja, primjenu materijalnog prava (s posebnim naglaskom na izricanje zaštitnih mjera u krivičnom postupku), primjenu procesnog prava i kaznenu politiku** u odnosu na postojeće međunarodne standarde i domaći pravni okvir u Republici Srpskoj u oblasti rodno zasnovanog nasilja i seksualnog nasilja. **Položaj i zaštita oštećene osobe, tj. žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, osnovni je parametar za analizu.** Završni dio izvještaja fokusira se na zaključna razmatranja i preporuke nadležnim institucijama u vezi s unapređenjem krivičnih postupaka i sudske prakse u oblasti rodno zasnovanog i seksualnog nasilja u Republici Srpskoj **u cilju što efikasnije zaštite žrtve nasilja** u krivičnom postupku.

7 Opšta deklaracija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (1948), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) s Opcionim protokolima, Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950), Protokol br. 12 uz Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (2005)

8 Konvencija UN o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) (1979), Opšta preporuka br. 19 Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (1992), Deklaracija UN o ukidanju nasilja nad ženama (1993), Pekinška deklaracija sa Platformom za akciju (1995), Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope br. R (85) 11 o položaju žrtve u okviru krivičnog prava i krivičnog postupka (1985), Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope br. R (87) 21 o pomoći žrtvama i sprečavanju viktimizacije (1987), Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope 1450 (2000) o nasilju nad ženama u Evropi, Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope R (2002) 5 o zaštiti žena od nasilja.

9 Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope br. R (91) 11 o seksualnom iskorišćavanju, pornografiji, prostituciji, trgovini ljudima, djecom i mladima (1991), Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope br. R (93) 2 o medicinskim i socijalnim aspektima zloupotrebe djece (1993), Konvencija o pravima djeteta (1989), Opcioni protokol na Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji (2000), Konvencija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i njen Protokol o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, naročito ženama i djecom (2000) Konvencija o zaštiti djece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja (2007), Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope br. R (91) 11 o seksualnom iskorišćavanju, pornografiji, prostituciji, trgovini ljudima, djecom i mladima (1991).

10 Ustav Republike Srpske, Krivični zakon Republike Srpske, Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske i Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske.

Osnovna svrha izvještaja je ukazivanje na nepravilnosti i poteškoće uočene u procesuiranju slučajeva seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, unapređenje razumijevanja domaćih pravosudnih institucija vezano za ulogu građanske javnosti u osiguravanju objektivnosti i rodne osjetljivosti sudskih procesa u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, te specifično definisanje preporuka za izmjene sudske prakse i identifikovanje potreba za obuku sudija i tužilaca u oblasti procesuiranja seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini.

Praćenje suđenja u krivičnim postupcima u oblasti rodno zasnovanog nasilja i seksualnog nasilja u Republici Srpskoj provele su NVO „Udružene žene“ Banja Luka i NVO „Lara“ Bijeljina u okviru projekta **“Praćenje i analiza krivičnih postupaka i sudske prakse u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja osnovnih i okružnih sudova Banja Luka, Bijeljina i Doboj.”** Projekat je realizovan u periodu od 10 mjeseci (od 15. decembra 2010. do 14. oktobra 2011. godine) uz podršku programa „Sprečavanje i suzbijanje nasilja po osnovu pola/roda u Bosni i Hercegovini“, koji podržavaju Populacioni fond Ujedinjenih nacija (UNFPA) i Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP), misija u Bosni i Hercegovini.

2. Analiza osnovnih izazova u sprečavanju i suzbijanju djela seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Republici Srpskoj i BiH

Procesuiranje djela rodno zasnovanog nasilja i seksualnog nasilja u krivičnom postupku je opterećeno brojnim poteškoćama koje su uočile nevladine organizacije u BiH. Nevladine organizacije ukazuju na to da većina žena koje su bile izložene nekim od oblika nasilja u porodici (koje je prepoznato kao najčešći oblik rodno zasnovanog nasilja protiv žena) o tome ćute i ne pomišljaju da ga prijave nadležnim institucijama. Iskustva nevladinih organizacija „Udružene žene“ Banja Luka i „Lara“ Bijeljina, koje već 15 godina pružaju direktnu pravnu i psihosocijalnu pomoć i podršku ženama žrtvama nasilja, ukazuju na to da žene žrtve nasilja nemaju povjerenje u institucije sistema i subjekte zaštite od nasilja (to su prvenstveno policija, centri za socijalni rad, tužilaštva i sudovi).

Osnovni problemi s kojima se žene žrtve rodno zasnovanog nasilja susreću u praksi su sljedeći:

- ◊ **Nemogućnost ostvarivanja direktne fizičke zaštite, kao i nadzora nad postupcima počilaca nasilja od strane policije.** Žene žrtve nasilja koje prijavljuju nasilje policiji svjedoče da su nakon prijave često izložene

ponovljenom nasilju od strane istih počinioca, jer policija nema mogućnost izricanja i sprovođenja hitnih mjera zaštite žrtava kao što su zabrana pristupa počinioca žrtvi nasilja i sl. Ukoliko tokom intervencije policija za kratko vrijeme privede i zadrži počinioca nasilja u policijskoj stanici, on u pravilu odmah ili u kratkom periodu nakon povratka ponavlja nasilje, koje je često većeg intenziteta nego prije intervencije policije.

- ◊ **Nesenzibilizovan pristup socijalnih radnika koji dolaze u dodir sa žrtvama rodnog nasilja.** Žrtve nasilja svjedoče o nedostatku razumijevanja od strane socijalnih radnika s kojima dolaze u dodir u centrima za socijalni rad, koji često uzroke nasilja traže u postupcima koji su prethodili nasilju a za koje 'su odgovorne žrtve', propuštaju da detaljno uoče i razmotre direktne i indirektne posljedice koje izloženost nasilju ostavlja na žene i djecu žrtve, ističući pri tome kao prioritet očuvanje porodice i njenih vrijednosti. Ovaj pristup se provlači u svim fazama intervencije socijalnih radnika, od prvog kontakta sa žrtvom nasilja, preko provođenja postupka mirenja u slučaju razvoda braka, određivanja rasporeda viđanja i kontakata sa djecom, do smještaja i boravka žrtava u sigurnoj kući za žrtve nasilja i sl.
- ◊ **Sporost u procesuiranju slučajeva nasilja od strane pravosudnih institucija.** Iako zakon propisuje hitnost postupanja, žene žrtve nasilja ukazuju da postupci pred sudovima traju predugo, ponekad više mjeseci, pa i godina, te da su za to vrijeme izložene kontinuiranim prijetnjama, pritiscima za povlačenje iskaza ili odustajanje od svjedočenja, zastrašivanju i ponovljenom nasilju od strane počinioca nasilja, što utiče na akumuliranje straha kod žrtava nasilja. Praksa rada nevladinih organizacija u BiH sa žrtvama nasilja ukazuje na činjenicu da se **fizičko nasilje s vidljivim tjelesnim povredama dominantno prepoznaje od strane vladinih institucija kao osnovni i jedini oblik nasilja nad ženama**, dok su ostali oblici nasilja, kao što su seksualno, psihičko i ekonomsko zlostavljanje žena, nedovoljno prepoznati u praksi. Dostupni zvanični podaci upućuju na praksu da policija u Republici Srpskoj ne prosljeđuje izvještaje o svim počinjenim djelima nasilja u porodici nadležnim tužilaštvima, već samostalno procjenjuje da li prijavljeni slučajevi nasilja u porodici imaju elemente krivičnog djela ili ne.¹¹

Usvajanje **Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske**,¹² kojim je uvedena mogućnost procesuiranja djela nasilja u porodici u prekršajnom postupku, u praksi je dovelo do kontinuiranog i značajnog opadanja broja slučajeva nasilja u porodici koji se procesuiraju u krivičnom postupku, ali i neusaglašenosti zakonske zaštite od nasilja u porodici u BiH — jer važeći zakoni

11 Više u: Alternativni izvještaj o implementaciji CEDAW Konvencije i ženskim ljudskim pravima u BiH, oktobar 2010.god. Dostupan na Internetu, link: <http://www.unitedwomenbl.org/docs/CEDAW2010local.pdf> (posljednji pristup 28.09.2011.)

12 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, Službeni glasnik RS 118/05, izmjene i dopune, *Službeni glasnik RS* 17/08

u Federaciji BiH prepoznaju nasilje u porodici samo kao krivično djelo. Dodatni problem predstavlja činjenica da oba zakona koja tretiraju ovu oblast (Krivični zakon RS i Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS) ne daju jasnu definiciju, odnosno razgraničenje u pogledu kvalifikovanja nasilja u porodici kao prekršaja i krivičnog djela. Predstavnicima subjekata zaštite, naročito pravosudnih institucija, često ističu da se nasilje u porodici u praksi smatra prekršajem ukoliko ne postoji kontinuitet radnje izvršenja nasilja u porodici, dok se postojanje kontinuiteta u izvršenju radnji nasilja u porodici, te radnje nasilja koje imaju teže posljedice, posmatraju i kvalifikuju kao krivično djelo. Nemogućnost efikasne primjene zaštitnih mjera u cilju zaštite žrtava nasilja u porodici, te dominantno korištenje Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS u svrhu kažnjavanja „blažih“ oblika ove vrste rodno zasnovanog nasilja, upućuju na tendenciju prepoznavanja ovog oblika rodno zasnovanog nasilja kao djela manje društvene opasnosti. Ovo predstavlja negativan trend u smislu osiguravanja efikasne podrške i zaštite žrtava nasilja jer se umanjuju mogućnosti zaštite njihovih osnovnih prava, kao i pristupa pravdi.

3. Metodologija praćenja suđenja

Svrha praćenja suđenja u krivičnim postupcima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u ciljanim sudovima Republike Srpske jeste unapređenje razumijevanja domaćih pravosudnih institucija u vezi s ulogom građanske javnosti u osiguravanju objektivnosti i rodne osjetljivosti sudskih procesa u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, te specifično definisanje preporuka za izmjene sudske prakse i identifikovanje potreba za obuku sudija i tužilaca u oblasti procesuiranja seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini.

Imajući u vidu da su praćenje suđenja u krivičnim postupcima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Republici Srpskoj provele dvije domaće nevladine organizacije, sa dugogodišnjim iskustvom rada na pružanju pomoći i podrške ženama i djeci žrtvama rodno zasnovanog nasilja, što predstavlja pionirsku inicijativu u ovoj oblasti, naročito je važno napomenuti da je svrha praćenja suđenja bila i da se omogući izgradnja kapaciteta predstavnica nevladinog sektora za praćenje efikasnosti pravosudnih institucija u procesuiranju seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, razvijanje specifičnih vještina i alata za praćenje i analizu rada sudova na procesuiranju krivičnih djela u ovoj oblasti, kao i unapređenje komunikacije i saradnje pravosudnih institucija i nevladinih organizacija u Republici Srpskoj u borbi protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja.

U periodu od kraja januara do sredine septembra 2011. godine posmatračice NVO „Udružene žene“ Banja Luka i NVO „Lara“ Bijeljina pratile su ukupno 87 suđenja (ročišta za izjašnjenje o krivici, glavni pretres i izricanje presude) u krivičnim predmetima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja pred

Osnovnim i Okružnim sudom u Banja Luci, Osnovnim i Okružnim sudom u Bijeljini i Osnovnim sudom u Doboju. **Fokus praćenja su bili krivični predmeti u kojima se kao žrtve pojavljuju žene, a nasilje je rodno zasnovano, ili je izvršeno prema ženama u porodici i porodičnoj zajednici, uključujući i bliske socijalne veze.**

Iz podataka predstavljenih u tabelama koje slijede vidljivo je da je **fokus praćenja bio usmjeren u velikoj mjeri na praćenje glavnih pretresa u krivičnim predmetima nasilja u porodici i porodičnoj zajednici**, te da se **relativno mali broj praćenih krivičnih postupaka završio sudskom odlukom u periodu u kojem je provedeno praćenje**, što ukazuje na tendenciju ka dugotrajnosti sudskih postupaka u oblasti procesuiranja seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Republici Srpskoj.

TABELA 1. PREGLED PRAĆENIH SUĐENJA PREMA KRIVIČNIM DJELIMA U CILJANIM SUDOVIMA

R.B.	KRIVIČNO DJELO	OSNOVNI SUD U BANJA LUCI	OSNOVNI SUD U BIJELJINI	OSNOVNI SUD U DOBOJU	OKRUŽNI SUD U BANJA LUCI	OKRUŽNI SUD U BIJELJINI
1.	Nasilje u porodici i porodičnoj zajednici (KZRS, čl. 208, st. 1, st. 3, st. 6)	17	27	4	-	-
2.	Polno nasilje nad djetetom (KZRS, čl. 195, st. 1, st. 4)	-	-	-	6	3
3.	Tjelesna povreda (KZRS, čl. 155, st.1)	9	1	2	-	-
4.	Izbjegavanje davanja izdržavanja (KZRS, čl. 210)	3	-	-	-	-
5.	Polno nasilje nad djetetom (KZRS, čl.195, st. 4) i Neovlaštena proizvodnja i promet oružja i eksplozivnih materija (KZRS, čl. 399, st. 1)	-	-	-	3	-
6.	Teško ubistvo u pokušaju (KZRS, čl. 149, st. 1, u vezi sa članom čl. 20) i Neovlaštena proizvodnja i promet oružja i eksplozivnih materija iz (KZRS, čl.399, st. 1)	-	-	-	2	-
7.	Teško ubistvo (KZRS, čl.149, st. 1, tač. 1)	-	-	-	1	-
8.	Ugrožavanje javnog saobraćaja (KZRS, čl. 410, st. 3)	-	3	-	-	-
9.	Ugrožavanje sigurnosti (KZRS, čl. 169)	-	4	-	-	-
10.	Silovanje (KZRS, čl. 193, st. 2)	-	-	-	-	1
11.	Razbojništvo (KZRS, čl. 223, st.2), otmica i silovanje (čl. 193, st. 2)	-	1	-	-	-
UKUPNO: 87		29	36	6	12	4

TABELA 2. PREGLED PRAĆENIH KRIVIČNIH PROCESA PREMA VRSTI ROČIŠTA U CILJANIM SUDOVIMA

R. B.	VRSTA ROČIŠTA		OSNOVNI SUD U BANJA LUCI	OSNOVNI SUD U BIJEVINI	OSNOVNI SUD U DOBOJU	OKRUŽNI SUD U BANJA LUCI	OKRUŽNI SUD U BIJEVINI
1.	Izjašnjenje o krivici	4	2	-	1	-	1
2.	Glavni pretres	70	23	30	5	10	2
3.	Objavljivanje presude	10	2	6	-	1	1
4.	Sporazum o priznanju krivice	2	2	-	-	-	-
5.	Statusna konferencija	1	-	-	-	1	-
UKUPNO:		87	29	36	6	12	4

Pregled krivičnih djela po kojima su zaprimljene presude od ciljanih sudova u svrhu pasivnog praćenja krivičnih procesa

Okružni sud u Trebinju: nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208, st. 1 u vezi sa st. 4 KZRS).

Osnovni sud u Sokocu (*Istočno Sarajevo): 4 presude - nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208, st.1 KZRS), napuštanje nemoćnog lica (čl. 160, st.1 KZRS), teška tjelesna povreda (čl. 156, st.1 KZRS), oštećenje tuđe stvari (čl. 249, st. 1 KZRS).

Osnovni sud u Trebinju: 8 presuda - nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208, st. 1 KZRS) sedam presuda, i nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208, st. 2 KZRS) jedna presuda.

4. Analiza

4.1 Pravično suđenje

4.1.1. Međunarodni standardi

Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (čl. 6) uspostavlja osnovne međunarodne principe i standarde u odnosu na pravičnost suđenja koji uključuju pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, javno izricanje presude, te isključenje javnosti samo u izuzetnim situacijama (u interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbjednosti, zaštite interesa maloljetnika ili zaštite privatnog života stranaka, ili u mjeri koja je po mišljenju suda nužno potrebna u posebnim okolnostima kada bi javnost mogla da naškodi interesima pravde), pretpostavku nevinosti, te osiguranje prava na pravično suđenje u svrhu zaštite prava osumnjičenog, odnosno okrivljenog.

4.1.2. Pravni okvir – Republika Srpska

Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske slijedi principe sadržane u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, te ističe dužnost suda da provede postupak bez odugovlačenja, onemogući svaku zloupotrebu prava koja pripadaju licima koja učestvuju u postupku i svede trajanje pritvora na najkraće moguće vrijeme. Iako su odredbe Zakona prvenstveno usmjerene na osiguravanje prava osumnjičenog, odnosno optuženog u krivičnom postupku, one su od naročite važnosti s aspekta procesuiranja krivičnih djela u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja jer njihova primjena u praksi doprinosi zaštiti prava oštećene.

4.1.3. Prikaz osnovnih problema sa slučajevima iz prakse

Nalazi praćenja suđenja u krivičnim predmetima vezanim za seksualno i rodno zasnovano nasilje pred ciljanim sudovima u Republici Srpskoj ukazuju na to da su suđenja bila otvorena za javnost, osim u slučajevima zaštite interesa djece i maloljetnika (saslušanja maloljetnih svjedoka), te ostalim okolnostima predviđenim međunarodnim standardima (čl. 6 st. 1 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda), kao i domaćim pravnim propisima.

Optuženi su imali mogućnost odbrane, lično ili putem branioca po sopstvenom izboru, te mogućnost odbrane od strane branioca po službenoj dužnosti u

zakonskim okvirima. U jednom krivičnom predmetu koji je bio predmet praćenja pred Osnovnim sudom u Bijeljini (*Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici* čl. 208, st. 6 KZRS a u vezi sa stavom 1. KZRS u sticaju sa krivičnim djelom tjelesna povreda iz čl. 155, st. 1. KZRS), optuženi se koristio pravom da se sam brani, dok je u dva krivična predmeta pred istim sudom (*Polno nasilje nad djetetom u pokušaju*, čl. 195, st. 1 u vezi sa čl. 20 KZRS i *Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici*, čl. 208, st. 3 u vezi sa st. 1 KZRS) optuženom bio dodijeljen branilac po službenoj dužnosti.

Sudovi su upoznavali optužene da imaju pravo predlaganja svjedoka u svoju korist, pravo na ispitivanje svjedoka, kao i pravo na ispitivanje svjedoka koje predloži tužilac, te, s izuzetkom u jednom slučaju, nisu uočeni slučajevi kršenja prava optuženih.

U jednom krivičnom predmetu pred Osnovnim sudom u Bijeljini (*Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici*, čl. 208, st. 3), na glavnom pretresu, koji je bio zatvoren za javnost, sud je uz prisustvo predstavnika Centra za socijalni rad Bijeljina i psihologa saslušao dvije maloljetne oštećene u svojstvu svjedokinja, o čemu je sačinjen tonski zapis. Sudija je na narednom ročištu glavnog pretresa upoznao optuženog i njegovog branioca s provedenim postupkom saslušanja maloljetnih svjedokinja, te im omogućio uvid u tonski zapis i pozvao na posredno postavljanje pitanja, što su optuženi i njegov branilac iskoristili. Sud je optuženog i ostale prisutne na ročištu glavnog pretresa na kojem je preslušan tonski zapis upoznao da će pitanja koja su postavili biti postavljena svjedokinjama na narednom ročištu glavnog pretresa koje će biti zatvoreno za javnost, te da će tonski zapis s odgovorima svjedokinja biti predočen optuženom i braniocu na narednom ročištu glavnog pretresa. Time su, po mišljenju posmatračica, ispoštovana prava optuženog, s jedne strane, dok je, s druge strane, omogućena i zaštita prava i bezbjednosti maloljetnih oštećenih koje su bile svjedokinje u krivičnom postupku, u skladu sa – po mišljenju posmatračica – međunarodnim standardima i domaćim pravnim propisima u ovoj oblasti.

Zakon o zaštiti svjedoka nije primijenjen u ovom predmetu, jer se za maloljetna lica od 01.01.2011. godine primjenjuje Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku. Javnost je sa ročišta i isključena upravo zbog dječije malodobnosti. Sud je, po mišljenju posmatračica, primijenio međunarodne standarde i odredbe Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku (član 186). Dalje radnje i postupci stranaka i suda samo su slijed primjene člana 186 Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku. Prilikom saslušanja oštećenih, malodobnih lica, bila je prisutna psihološkinja Centra za socijalni rad Bijeljina, tako da je član 186 u potpunosti primijenjen od strane suda, čime je pružena potpuna zaštita malodobnim licima.

S druge strane, u jednom krivičnom predmetu pred Okružnim sudom u Banja Luci (*Polno nasilje nad djetetom*, čl. 195 st. 4 KZRS), sud je odlučio da se neposredno

ne izvodi dokaz saslušanjem malodobne oštećene uvažavajući na taj način nalaz i mišljenje vještakinje po kojem bi pojavljivanje malodobne oštećene pred sudom imalo retraumatizirajući efekat i posljedice po njen dalji psihički razvoj. Kod donošenja ove odluke sud je imao u vidu pravo na odbranu optuženog, kao i činjenicu da se samo izuzetno dokazi ne izvode neposredno na glavnom pretresu, te je, pozivajući se na odredbu člana 288. stav 2 ZKPRS, a imajući u vidu član 3 stav 1 Konvencije o pravima djeteta Ujedinjenih nacija i najbolji interes djeteta, odlučio da se malodobna oštećena ne sasluša pred sudom. Na usmenom, glavnom i nejavnom pretresu, optuženom i njegovim braniocima je omogućeno da neposredno pregledaju audio i video-zapis razgovora sa malodobna oštećenom, koji je obavljen u toku istražnog postupka u policijskoj stanici od strane kliničkog psihologa Kliničkog centra Banja Luka, uz prisustvo ovlašćenog službenog lica Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske i predstavnice Centra za socijalni rad Banja Luka. Optuženi kao ni njegove braniteljice nisu imali mogućnost postavljati pitanja maloljetnoj oštećenoj. Braniteljice optuženog su prigovorile načinu uzimanja iskaza navodeći da je psihološkinja koristila pitanja koja su navodila oštećenu na odgovore. Na prijedlog tužiteljice sud je pozvao vještakinju (kliničku psihološkinju) da dopuni nalaze o stepenu traume i stresa kod maloljetne oštećene. Sud je u ovom krivičnom postupku, po mišljenju posmatračica, zaštitio prava malodobne oštećene, te s obzirom na prirodu djela i uzrast oštećene (11 godina) onemogućio njenu dodatnu traumatizaciju (čl. 155 ZKP RS, u vezi sa čl. 186 i 187 Zakona o zaštiti djece i maloljetnika u krivičnom postupku Republike Srpske). Međutim, s druge strane, upitno je da li je sud na ovaj način povrijedio prava optuženog, budući da je odbrani bilo onemogućeno da na glavnom pretresu ispita malodobnu oštećenu i na taj način realizuje pravo optuženog da na glavnom pretresu postavlja pitanja i daje obrazloženja u vezi sa iskazom malodobne oštećene (čl. 274 stav 1 ZKPRS). Presuda u ovom predmetu je ukinuta upravo iz razloga što je prvostepeni sud odbijanjem prijedloga odbrane da se malodobne oštećena sasluša na glavnom pretresu povrijedio pravo optuženog na odbranu i time učinio bitnu povredu odredaba krivičnog postupka iz člana 311 stav 1 tačka g i tačka j ZKPRS. Po mišljenju posmatračica, korištenjem mogućnosti koje pruža Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku, Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, kao i mogućnosti koje ovaj sud ima u vidu tehnički i kadrovski opremljenog Odjela za podršku žrtvama, mogao se obezbijediti balans prava optuženog na odbranu i prava malodobne žrtve na zaštitu od retraumatizacije i negativnih posljedica po dalji psihički razvoj.

4.1.4. Zaključak

Rezultati monitoringa ukazuju na to da su, u onim krivičnim predmetima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja koji su bili praćeni pred ciljanim sudovima u Republici Srpskoj, **iz ugla zaštite prava malodobnih oštećenih** procesi vođeni

u skladu s principima definisanim međunarodnim standardima i domaćim zakonodavstvom. U krivičnim predmetima i postupcima koji su bili predmet praćenja, a u kojima su prava optuženog bila ograničena u pogledu postavljanja pitanja svjedocima, sud je, po mišljenju posmatračica, cijenio okolnosti koje su nalagali težina i priroda krivičnog djela, kao i dob i stanje maloljetnih osoba koje su oštećene krivičnim djelom a u postupku su se pojavljivale u svojstvu svjedoka, što ukazuje na poštovanje međunarodnih standarda u oblasti zaštite maloljetnih lica žrtava seksualnog nasilja i seksualnog zlostavljanja, kao i zaštite maloljetnih lica u svojstvu svjedoka u krivičnom postupku. Ipak, imajući u vidu mali broj predmeta koji su praćeni, ne možemo sa sigurnošću tvrditi da su pred svim, ili većini sudova, i u svim ili većini postupaka interesi maloljetnih žrtava, odnosno oštećenih krivičnim djelom i zaštićeni, te da rezultati praćenja pružaju stvarnu sliku stanja u ovoj oblasti. Da bi se mogao donijeti zaključak o poštovanju i zaštiti prava oštećenih, uključujući i maloljetne osobe, potrebno je prikupiti podatke sa šireg područja i većeg broja predmeta. Ovdje posebno želimo da istaknemo da samo jedan sud i jedno tužilaštvo u Republici Srpskoj imaju poseban Odjel za podršku svjedocima. Pri Okružnom sudu i Okružnom tužilaštvu u Banjaluci, koji su izabrani za pilot projekat na polju podrške i zaštite svjedoka/žrtava u krivičnim predmetima pred tužilaštvima i sudovima u Bosni i Hercegovini, a u organizaciji Razvojnog programa Ujedinjenih nacija (UNDP) i Visokog sudskog i tužilačkog savjeta BiH (VSTS), od 01.09.2011. godine djeluje Odjel za podršku svjedocima. Svi svjedoci pozvani da svjedoče pred Okružnim sudom u Banja Luci imaju ravnopravan pristup uslugama ovog odjela. Odjel za podršku svjedocima brine da svi svjedoci budu upoznati sa svojim pravima i obavezama pred sudom, te obezbjeđuje psihološku i druge vrste podrške svjedocima tokom sudskog postupka. Trenutno se radi na proširenju ovog mehanizma podrške svjedocima na Okružni sud i Okružno tužilaštvo u Istočnom Sarajevu. U okviru monitoringa, nije primijećeno da su ponuđene usluge podrške svjedocima/žrtvama u predmetima rodno zasnovanog nasilja.

4.2. Primjena materijalnog prava

4.2.1. Međunarodni standardi

Međunarodni standardi u oblasti sprečavanja i suzbijanja seksualnog i rodno zasnovanog nasilja na globalnom (UN)¹³ i regionalnom nivou (Savjet Evrope)¹⁴ upućuju države članice na preduzimanje svih zakonodavnih i drugih nužnih

13 Opšta preporuka br. 19 Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) (1992), Konvencija o pravima djeteta (1989).

14 Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope R (2002) 5 o zaštiti žena od nasilja, Konvencija o zaštiti djece protiv seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja (2007).

mjera u svrhu osiguravanja efikasne zaštite žena i djece od seksualnog i rodno zasnovanog nasilja (uključujući efikasne kazne, građanske pravne lijekove i naknadu štete). Standardi usmjeravaju prepoznavanje i sankcionisanje ovih oblika nasilja u okviru krivičnog zakonodavstva, i to u širem kontekstu (svaki oblik nasilja, naročito fizičkog ili seksualnog nasilja nad osobama koje na njega nisu pristale, čak i ako nisu pokazivale znake otpora, te kršenje fizičke, psihološke i/ili seksualne slobode i integriteta osobe, a ne samo povredu morala, časti ili ćudoređa), te kažnjavanje svake zlopotrebe položaja od strane počinioca nasilja, posebno zlopotrebe položaja odraslih osoba prema djeci, uključujući i seksualno zlostavljanje djeteta dok je na brizi roditelja, zakonskih staratelja ili bilo koje druge osobe koja se brine o djetetu.

4.2.2. Pravni okvir – Republika Srpska

Krivični zakon Republike Srpske propisuje niz krivičnih djela koja su usko vezana za seksualno i rodno zasnovano nasilje.¹⁵ Važno je istaći da Krivični zakon Republike Srpske ne daje definiciju djeteta, odnosno maloljetne osobe, osim što iz krivičnih sankcija prema maloljetnicima proizlazi da zakon pravi razliku između mlađih maloljetnika (14-16 godina) i starijih maloljetnika (16-18 godina).¹⁶ Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, u skladu sa međunarodnim standardima, definiše dijete kao svako lice koje nije navršilo 18 godina života, te utvrđuje posebna pravila postupanja prema djeci koja su, između ostalog, žrtve ili svjedoci u krivičnom postupku. Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku ugroženim svjedokom definiše onog svjedoka koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatizovan okolnostima pod kojim je izvršeno krivično djelo, ili koji pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine izuzetno osjetljivim, kao i dijete i maloljetnika.¹⁷

4.2.3. Prikaz osnovnih problema sa slučajevima iz prakse

Tokom praćenja postupaka su, po mišljenju posmatračica, uočeni slučajevi nepravilnosti u vezi s pravnom kvalifikacijom djela u krivičnim postupcima vezanim za seksualno i rodno zasnovano nasilje.

15 Krivična djela protiv polnog integriteta (gl. 19) i krivična djela protiv braka i porodice (gl. 20) ili se mogu kvalifikovati kao rodno zasnovano nasilje, kao što su krivična djela protiv života i tijela (gl. 16).

16 Vidi: „Bosna i Hercegovina: Izmjene u Krivičnom zakonu, usklađivanje domaćeg zakonodavstva sa međunarodnim standardima”, Hajrija Hadžiomerović-Muftić, direktni link: http://www.ring.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=88:bosna-i-hercegovina-izmjene-u-krivinom-zakonu&catid=35:tekstovi&Itemid=59 (posljednji pristup 10. 10. 2011.)

17 Svjedoci pod prijetnjom i ugroženi svjedoci, član 3 stav 3.

U jednom od krivičnih predmeta pred Osnovnim sudom u Bijeljini *tužilac se opredijelio da djelo kvalifikuje kao djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici kvalifikovano težom posljedicom (čl. 208, st. 3 u vezi sa st. 1 KZRS).*

U optužnici (koja je potvrđena u novembru 2009. godine) se navodi da je optuženi duži vremenski period (od 2003. godine) u svojoj kući psihički i fizički maltretirao članove svoje porodice, nije se brinuo o djeci, suprugu je tukao, maltretirao, odlazio od kuće, dolazio i u alkoholizovanom stanju tukao suprugu šamarima, udarao njenom glavom od pločice i kćerku tukao u predjelu glave i čupao joj kosu. Nakon smrti supruge (u januaru 2009. godine), maltretirao je dvije maloljetne kćerke, te je jednog dana (u aprilu 2009. godine) u jutarnjim satima legao pored jedne od kćerki, prebacio ruku preko nje, dodirivao je po grudima i u predjelu polnog organa te joj je, nakon što je ona ustala i počela da plače, rekao da je bolje da ona spava s njim i da novac da njoj nego nekoj drugoj ženi. Takođe joj je rekao da ona neće moći zatrudniti kad se uda dok ne spava s njim. Kada je kćerka otišla u školu, optuženi je legao pored svoje druge kćerke, skinuo svoj donji veš, pokazivao svoj polni organ, pokazivao joj kako se radi „ono“, pipao je prstom po guzi dok se djevojčica pokrivala dekom po glavi da ne bi gledala, nakon čega je dobila visoku temperaturu.

Iz radnji optuženog, na način kako su opisane u optužnici, *proizlazi da je ovo djelo moglo biti kvalifikovano i kao polno nasilje nad djetetom (iz čl. 195 KZRS),* za čiji je osnovni oblik zapriječena veća kazna. Neadekvatna kvalifikacija ovog djela kao nasilja u porodici i porodičnoj zajednici nas navodi na zaključak da se od strane pravosudnih institucija privileguju počinioci ovih vrsta seksualnog i rodno zasnovanog nasilja i onemogućava izricanje strožijih kazni koje bi imale i veći preventivni značaj. Ovo naročito treba imati u vidu s obzirom da međunarodni standardi zahtijevaju primjenu zakona i mjera kojima se djeca i maloljetnici štite od seksualnog zlostavljanja od strane osoba unutar porodice, kao nasilja izvršenog korištenjem odnosa odnosa moći i povjerenja,¹⁸ te potrebe prepoznavanja i sankcionisanja ovih djela od strane pravosudnih institucija.

Nezvanične informacije do kojih su došle posmatračice nakon praćenja ovog predmeta ukazuju na to da su malodobne djevojčice smještene u hraniteljsku porodicu od januara 2011. godine, nastavile su sa školovanjem, popravile su svoje rezultate u učenju i mnogo su sigurnije u sebe. Iz neformalnog razgovora sa hraniteljicom djevojčica, posmatračice su saznale da su starije sestre pokušale uticati na mlađe, malodobne djevojčice da odustanu od svjedočenja, što one nisu uradile. Takođe iz neformalnog razgovora sa psihološkinjom Centra za socijalni rad Bijeljina, posmatračice su došle do saznanja da Centar provodi rad sa djevojčicama na njihovom osnaživanju, kao i sa hraniteljicom. Nakon pokušaja starijih sestara da utiču na svjedočenje ovih dviju maloljetnih djevojčica, uskraćen im je kontakt sa maloljetnim sestrama.

18 Čl. 18 Konvencije o zaštiti djece i maloljetnika od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja (2007).

U krivičnom postupku koji je vođen pred Osnovnim sudom u Bijeljini u *krivičnom predmetu nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208, st. 1 KZRS) u sticaju sa lakom tjelesnom povredom (čl. 155, st. 1 KZRS)*, u kojem je optuženi izvršio nasilje nad bivšom suprugom i njenom sestrom, a u prisustvu maloljetnog djeteta, sud nije prihvatio tužiočevu kvalifikaciju djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici prema bivšoj supruzi kao oštećenju.

U optužnici (koja je potvrđena u januaru 2011. godine) se navodi da je optuženi jednog dana u večernjim časovima (krajem oktobra 2010. godine) u stanu svoje bivše supruge, nakon kraće rasprave zbog ranije poremećenih odnosa, istu udario otvorenom šakom – šamarom u predjelu lica, od kojeg udarca je njegova bivša supruga pala na pod, a potom je udario rukama u predjelu kosmatog dijela glave. Kada je sestra bivše supruge optuženog prišla, držeći njihovog sina u naručju, optuženi ju je udario otvorenom šakom – šamarom u predjelu lica, a nakon što je ona dala dijete bivšoj supruzi optuženog, udario ju je nogom u predjelu stomaka, te joj je, kada je ona uzela telefon da pozove pomoć, isti oteo i bacio ga, a nju gurnuo na trosjed nastavljajući da je udara rukama u predjelu lica, ruku i stomaka, kojom prilikom joj je nanio tjelesne povrede u vidu nagnječenja tijela i glave i ogrebotina donje usne, kao lake tjelesne povrede.

Sud je izvršio prekvalifikaciju djela prema bivšoj supruzi optuženog u laku tjelesnu povredu (*čl. 155, st. 1 KZRS*), te je u presudi naveo da obilježja ovog krivičnog djela nisu sadržana u ponašanju optuženog, kao i da nije dokazan kontinuitet nasilja. U obrazloženju sudske presude takođe je navedeno da optuženi ispunjava svoju roditeljsku dužnost prema zajedničkom malodobnom djetetu, nalazeći u tome dokaz da optuženi nije počinilac krivičnog djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici. Pri tome sud zanemaruje činjenicu da je optuženi izvršio radnju krivičnog djela u neposrednom prisustvu zajedničkog maloljetnog djeteta, koje se stoga treba posmatrati kao žrtva nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici. Osim toga, nemogućnost dokazivanja kontinuiteta nasilja ne može se cijeliti kao nepostojanje obilježja krivičnog djela s obzirom da definicija krivičnog djela nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, onako kako je regulisana Krivičnim zakonom Republike Srpske, ne sadrži ovaj zahtjev u smislu postojanja obilježja djela.

U ovom slučaju uočena je pogrešna primjena odredbe čl. 42 Krivičnog zakona Republike Srpske u pogledu odmjeravanja kazne za krivično djelo počinjeno u sticaju, po kojoj jedinstvena kazna mora biti veća od svake pojedinačno utvrđene kazne, što sud nije primijenio. Optuženom je izrečena uslovna osuda i to, kako je u presudi navedeno, „za jedno krivično djelo — laka tjelesna povreda — kazna zatvora u trajanju od 1 mjeseca, a za drugo krivično djelo — laka tjelesna povreda — kazna zatvora 1 mjesec, te jedinstvena kazna zatvora 1 mjesec, uslovno, sa rokom provjere 1 godina“.

4.2.4. Zaključak

Predstavljeni slučajevi uočeni tokom praćenja suđenja ukazuju na nužnost podizanja svijesti i usmjeravanja pažnje društva u cjelini kao i krivično pravnog sistema u užem smislu, na težinu i posljedice krivičnih djela koja uključuju seksualno i rodno zasnovano nasilje. Međunarodni standardi zahtijevaju usmjeravanje pažnje ka prepoznavanju i sankcionisanju ovih krivičnih djela, naročito prilikom procjene obilježja bića krivičnog djela i njegove pravne kvalifikacije u slučajevima u kojima su djeca žrtve. Važno je takođe istaći da pravosudne institucije treba da prepoznaju višestruku ugroženost djece koja prisustvuju nasilju jednog roditelja nad drugim i/ili međusobnom nasilju, kao i nasilju usmjerenom protiv drugih članova porodice, te da uzmu ovo u obzir prilikom pravne kvalifikacije djela. Ova vrsta nasilja se prema međunarodnim standardima posmatra kao psihološko nasilje i zlostavljanje koje može imati posljedice po nesmetan razvoj djeteta, te ukazuju na potrebu korištenja kvalifikacije djela koja će, u najvećoj mogućoj mjeri, omogućiti efikasnu protektivnu sankciju usmjerenu na sprečavanje ponavljanja nasilja.

4.3. Primjena procesnog prava

4.3.1. Međunarodni standard

U pogledu primjene procesnog prava u vezi sa krivičnim predmetima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, međunarodni standardi¹⁹ su usmjereni na zahtjeve za uspostavljanje i jačanje institucionalnih mehanizama koji omogućavaju ženama i ženskoj djeci da u sigurnom i povjerljivom okruženju prijave djela nasilja nad njima, bez straha od kazni ili osвете, te da podnesu krivične prijave. Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope R (2002) 5 o zaštiti žena od nasilja fokusira se na omogućavanje žrtvi nasilja da pokrene sudski postupak, te da zahtijeva posebnu pažnju tužioca usmjerenu na pokretanje krivičnog postupka u ime žrtve nasilja i osiguravanje pune i efikasne zaštite i podrške žrtvama nasilja prilikom svjedočenja. Preporuka upućuje države članice da osiguraju da sve žrtve nasilja mogu pokrenuti sudski postupak (tač. 38), te da omoguće javnim tužiocima da u ime žrtve pokrenu krivični postupak (tač. 39) i da nasilje nad ženama i djecom posmatraju kao otežavajuću ili presudnu činjenicu pri odlučivanju hoće li ili neće podignuti optužnicu u službi zaštite javnog interesa (tač. 40).

19 Pekinška deklaracija i Platforma za akciju (2005), Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope R (2002) 5 o zaštiti žena od nasilja, Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope R (85) 11 o položaju žrtve u okviru krivičnog prava i krivičnog postupka (1985).

Države članice se usmjeravaju da preduzmu sve potrebne korake kako bi omogućile da se u svim fazama postupka fizičko i psihološko stanje žrtava uzima u obzir, da im se obezbijedi zdravstvena i psihološka pomoć (tač. 41), te da se omoguće posebni uslovi za saslušavanje žrtava ili svjedoka nasilja kako bi se izbjeglo ponavljanje svjedočenja i ublažile traumatske posljedice sudskog postupka, spriječilo nepotrebno i/ili ponižavajuće ispitivanje žrtava ili svjedoka nasilja uzimajući u obzir ono što su proživjeli, i kako bi se izbjegla dalja trauma i efikasno zaštitila žrtva nasilja od prijetnji i moguće osvete (tač. 42-44). Takođe, Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope R (85) 11 o položaju žrtve u okviru krivičnog prava i krivičnog postupka upućuje na to da u svim fazama krivičnog postupka žrtva treba da bude ispitivana na način koji uzima u obzir njenu ličnu situaciju, prava i dignitet. Kada god je to moguće, djeca, duševno bolesne osobe ili invalidi treba da budu ispitivani u prisustvu njihovih roditelja, zakonskih zastupnika ili drugih osoba koje su osposobljene da ovoj kategoriji žrtava pruže pomoć (tač. C8).

Posebna pažnja je usmjerena na zaštitu prava djeteta žrtve nasilja, i u tom smislu bi djecu na sva saslušanja trebalo da prate njihovi pravni zastupnici ili odrasle osobe po njihovom izboru, osim ako sud ne odluči drugačije. Djeci je nužno osigurati mogućnost pokretanja sudskog postupka putem njihovog pravnog zastupnika, javne ili privatne organizacije ili bilo koje odrasle osobe po njihovom izboru, a koju odobre pravosudni organi, te da, ukoliko je to potrebno, imaju na raspolaganju besplatnu pravnu pomoć. Preporuka upućuje sud da omogući oslobađanje od čuvanja službene tajne osobe koje su tokom svog posla, odnosno uzimanja iskaza od djeteta u povjerenju, doznale da je dijete bilo izloženo seksualnom nasilju.²⁰

U pogledu prava žrtve na naknadu štete, Preporuka upućuje države članice da obezbijede da žrtve, u slučajevima kada je nasilje činjenično utvrđeno, dobiju primjerenu naknadu za svaku novčanu, psihološku, moralnu i socijalnu štetu koju su pretrpjele, u skladu sa težinom krivičnog djela, uključujući i nastale sudske troškove.²¹ U toku krivičnog postupka žrtva treba da bude informisana o datumu i mjestu održavanja ročišta koje je vezano za krivični postupak u kojem je ona oštećena, o mogućnostima dobijanja naknade štete u okviru krivičnog postupka, kao i mogućnostima pravne pomoći i načinima saznanja o odlukama suda.²²

20 Tač. 46, 47 i 49 Preporuke Odbora ministara Savjeta Evrope R (2002) 5 o zaštiti žena od nasilja.

21 *Isto*, tač. 36

22 Tač. D9 Preporuke Odbora ministara Savjeta Evrope R (85) 11 o položaju žrtve u okviru krivičnog prava i krivičnog postupka.

4.3.2. Pravni okvir – Republika Srpska

Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske sadrži detaljne odredbe u vezi sa zaštitom žrtve u postupku dokazivanja i vođenja krivičnog postupka. Žrtva seksualnog i rodno zasnovanog nasilja može u toku postupka biti saslušana kao svjedok, uz napomenu da zakon izričito navodi da ne mogu biti saslušana kao svjedoci maloljetna lica koja s obzirom na uzrast i duševno stanje nisu sposobna shvatiti značaj prava da ne moraju svjedočiti (čl. 147 st. 1 tač. g). Svjedočenje mogu odbiti bračni i vanbračni drug, roditelj ili dijete, usvojlac ili usvojenik osumnjičenog, odnosno optuženog. Sud, odnosno drugi organ koji vodi postupak, dužan je da ova lica prije njihovog saslušanja, ili čim sazna za njihov odnos prema osumnjičenom, odnosno optuženom, upozori da ne moraju svjedočiti (čl. 148). Svjedoku se za vrijeme trajanja saslušanja odlukom suda dodjeljuje savjetnik advokat ukoliko je očito da sam nije u stanju da koristi svoja prava u vrijeme saslušanja i ako njegovi interesi ne mogu biti zaštićeni na drugi način (čl. 149 st. 5).

Zakon propisuje obazrivo postupanje prilikom saslušanja maloljetnog lica, naročito ako je ono oštećeno krivičnim djelom, kako saslušanje ne bi štetno uticalo na psihičko stanje maloljetnika. Saslušanje maloljetnog lica obavlja se uz pomoć pedagoga, psihologa ili drugog stručnog lica (čl. 151 st. 4). Zakon štiti žrtvu od ispitivanja o njenom seksualnom životu prije izvršenog krivičnog djela, a ukoliko je takvo ispitivanje izvršeno, na njemu se ne može zasnivati odluka suda (čl. 151 st. 5 u vezi sa čl. 279 st. 1). Saslušanje svjedoka se može snimati audio ili audio-vizuelnim sredstvima u svim fazama postupka, a zakon nalaže da se saslušanje mora snimiti u slučajevima kada se radi o licima koja su mlađa od 16 godina i koja su bila oštećena krivičnim djelom, kao i kod postojanja bojazni da se svjedok ne može saslušati na glavnom pretresu (čl. 155).

U toku saslušanja i vođenja krivičnog postupka, sudija, odnosno predsjednik vijeća dužan je zaštititi svjedoka od vrijeđanja, prijetnji i napada (čl. 282 st. 1). Zaštita oštećene, odnosno žrtve koja se pojavljuje u postupku u svojstvu svjedoka dodatno se ostvaruje putem mogućnosti izricanja mjera zabrane (čl.185) koje sud može izreći ukoliko okolnosti slučaja ukazuju na tu potrebu. Ograničenja u pogledu izricanja mjera zabrane tokom vođenja krivičnog postupka ne odnose se na članove porodice ili bliske srodnike osumnjičenog, odnosno optuženog, ukoliko su oštećeni izvršenjem krivičnog djela, kao i na njegovog branioca (čl. 188).

Sud ima obavezu provjeriti da li je oštećena imala mogućnost da se pred tužiocem izjasni o imovinsko-pravnom zahtjevu prije nego što donese odluku o prihvatanju sporazuma o priznanju krivice (čl. 246 st. 6 tač. d), te da je upozna s odlukom suda u vezi sa pregovaranjem o sporazumu o priznanju krivice (čl. 246 st. 9). Oštećena takođe ima pravo da bude obaviještena o povlačenju optužnice od strane tužioca (čl. 247).

Oštećena ima pravo da podnese imovinsko-pravni zahtjev o kome će sud odlučivati u krivičnom postupku, ukoliko se time ovaj postupak znatno ne

odugovlači (čl. 103 st. 1). Oštećena ovaj prijedlog može podnijeti tužiocu, odnosno sudu, najkasnije do završetka glavnog pretresa, odnosno pretresa za izricanje sankcije, i o tom pravu mora biti obaviještena od strane suda (čl. 105). Sud o ovom zahtjevu oštećene odlučuje u okviru sudske presude i može je uputiti da svoja prava ostvaruje u parničnom postupku (čl. 108).

Zakonom o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske propisane su mjere koje su usmjerene na zaštitu svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, kao što su psihološka, socijalna i stručna pomoć (čl. 6), mogućnost da budu saslušani u što hitnije vrijeme (čl. 7), da svjedoče putem tehničkih uređaja za prenošenje slike i zvuka (čl. 8), mogućnost da svjedoče bez prisustva optuženog, uz zaštitu njegovih prava (čl. 10), kao i druga prava regulisana ovim zakonom. Definicija svjedoka pod prijetnjom i zaštićenih svjedoka data u ovom zakonu (čl. 3) upućuje da se žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja mogu svrstati u ovu grupu svjedoka, i prema tome ostvariti dodatna prava i zaštitu u krivičnom postupku.

Zakon o postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske propisuje posebna pravila u slučaju da se kao svjedok u krivičnom postupku saslušava dijete ili maloljetnik/ca koji/a je ozbiljno fizički ili psihički traumatizovan/a okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga/je čine posebno osjetljivim. U takvim situacijama je zabranjeno vršiti njegovo/njeno suočenje sa osumnjičenim, odnosno optuženim (čl. 187). Ako prepoznavanje osumnjičenog, odnosno optuženog vrši maloljetnik/ca oštećen/a krivičnim djelom, ili je očevidac učinjenog krivičnog djela, takvo prepoznavanje se u svim fazama postupka vrši na način koji u potpunosti onemogućava da osumnjičeni, odnosno optuženi vidi maloljetno lice (čl. 188).

Kada se u krivičnom postupku kao oštećeni pojavljuje dijete i maloljetno lice, suđenje vodi sudija za maloljetnike, odnosno vijeće kojim predsjedava sudija za maloljetnike ili sudija koji ima posebna znanja. Ova odredba se naročito odnosi na djela kao što su: ubistvo, teško ubistvo, ubistvo djeteta pri porođaju, navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu, teška tjelesna povreda, otmica, protivpravno lišenje slobode, zlostavljanje, silovanje, obljava nad nemoćnim licem, polno nasilje nad djetetom, obljava zloupotrebom položaja, zadovoljenje polnih strasti pred drugim, trgovina ljudima radi vršenja prostitucije, iskorištavanje djece ili maloljetnih lica za pornografiju, proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije, rodoskrvljenje, vanbračna zajednica sa maloljetnim licem, oduzimanje maloljetnog lica, zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica, nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, kršenje porodičnih obaveza, izbjegavanje davanja izdržavanja, omogućavanje uživanja opojnih droga, razbojništvo i razbojnička krađa (čl. 184). Zakon propisuje hitnost postupanja za ova djela (čl. 190).

4.3.3. Prikaz osnovnih problema sa slučajevima u praksi

Nalazi praćenja suđenja u krivičnim predmetima vezanim za seksualno i rodno zasnovano nasilje pred ciljanim sudovima u Republici Srpskoj ukazuju da je u većini postupaka koji su bili predmet praćenja tužilac navode optužnice primarno temeljio na iskazima optuženog i oštećene, a ograničeno na dokazima koji su prikupljeni u toku istrage i na iskazima drugih svjedoka, što predstavlja problem u vezi s postupcima vezanim za krivično djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208 KZRS). Vještačenja su u toku postupaka koji su bili predmet praćenja bila predlagana od strane branioca, te je uočeno da tužioci nisu zahtijevali dodatna vještačenja, osim u jednom krivičnom predmetu (*Polno nasilje nad djetetom, čl. 194 st. 4 KZRS*) pred Okružnim sudom u Banja Luci, u kojem je tužiteljica zatražila dodatna vještačenja kliničke psihološkinje i neuropsihijatra u svrhu dopune nalaza o stepenu traume i stresa kod maloljetne oštećene putem analize iskaza oštećene date u svojstvu svjedoka tokom istražnog postupka i pribavljanja mišljenja na nalaz vještaka koji je djelomično osporio postupak uzimanja iskaza od strane oštećene, kao i dopune vještačenja u pogledu psihološkog profila optuženog. Primjera predlaganja izvođenja drugih dokaza nije bilo.

Ovi nalazi praćenja upućuju da je zaštita osnovnih prava oštećene, odnosno žrtve nasilja značajno ograničena, odnosno dovedena u pitanje, naročito u pogledu primjene međunarodnih standarda koji zahtijevaju prepoznavanje nasilja protiv žena i djece kao prioritetne i otežavajuće okolnosti u pogledu pokretanja i vođenja krivičnog postupka, što iz izvođenja dokaza u posmatranim postupcima nije bilo vidljivo, te je uočen pasivan odnos tužioca u pogledu zaštite prava oštećene.

Oštećene su imale mogućnost davanja iskaza u svojstvu svjedoka, koju su u većini slučajeva koristile, te je samo u manjem broju krivičnih predmeta koji su bili predmet praćenja pred ciljanim sudovima uočeno korištenje oštećenih pravom da ne svjedoče. Oštećene su od strane sudova u krivičnim predmetima koji su bili predmet praćenja bile upoznavane s njihovim pravom da ne svjedoče u krivičnim postupcima vezanim za nasilje u porodici, uz posebnu pažnju sudova usmjerenu na način upoznavanja maloljetnih oštećenih u odnosu na njihova prava u pogledu svjedočenja.

Tokom praćenja suđenja, u krivičnom predmetu vezanom za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici pred Osnovnim sudom u Bijeljini uočen je slučaj kada je tužilac u holu suda prije ročišta glavnog pretresa, uz prisustvo branioca optuženog, savjetovao oštećenu da odustane od svjedočenja protiv optuženog, a da će on odustati od optužnice jer će se na taj način "lakše dogovoriti oko starateljstva nad djecom u postupku razvoda". Ovakve situacije ukazuju na praksu prevazilaženja okvira pouke o pravima i davanje podrške oštećenoj, što predstavlja jednu od obaveza tužioca u odnosu na njegovu primarnu ulogu zastupanja interesa oštećene u krivičnom postupku, te mogu biti posmatrane kao navođenje svjedoka, odnosno vršenje uticaja na svjedoka.

Nisu uočene značajnije nekonzistentnosti u iskazima oštećenih datih u istrazi i pred sudom. Odbrana je imala pravo da ospori iskaz oštećenih, a sud je obezbijedio zaštitu od nedozvoljenih pitanja u slučaju kada su bila postavljena. U jednom krivičnom predmetu (*Nasilje nad djetetom, čl. 194 st. 4 KZRS*) pred Okružnim sudom u Banja Luci braniteljice optuženog su tokom glavnog pretresa isticale da je u kući maloljetne oštećene pronađen pornografski materijal (časopisi i DVD) koji je ona čitala i gledala, aludirajući na to da je oštećena imala prethodna seksualna iskustva. Sud je odbacio ove primjedbe braniteljica optuženog u skladu s obavezom sprečavanja pitanja o ranijem seksualnom ponašanju žrtve.

Međutim, nužno je ukazati na to da oštećene koje su se pojavljivale u krivičnim postupcima u svojstvu svjedoka pred sudovima koji su bili predmet praćenja nisu imale podršku u vidu pravne pomoći/zastupnika u sudnici, kao ni posebnu podršku psihologa i socijalnog radnika. Sud je, u skladu sa zakonom i međunarodnim standardima, osiguravao zaštitu žrtve tokom svjedočenja od uvreda, prijetnji i napada. U slučajevima koji su uključivali maloljetna lica kao oštećene, njihova svjedočenja su uzimana na način koji je bio u skladu sa domaćim propisima (*Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske i Zakon o zaštiti djece i maloljetnika u krivičnom postupku Republike Srpske*) i međunarodnim standardima. Ipak, primijećeno je da, u predmetima koji su praćeni, sud nije u svakom predmetu u kojem je to bilo moguće, po mišljenju posmatračica, koristio mogućnost koju pruža Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku koji prepoznaje djecu i maloljetnike kao ugrožene svjedoke (član 3 stav 3).

U procesu praćenja suđenja u ciljanim sudovima, posmatračice su uočile materijalnu i tehničku opremljenost sudnica za pružanje mjera zaštite oštećenima u postupku svjedočenja. Ciljani osnovni sudovi u kojima su praćena suđenja imali su audio i video-opremu nužnu za podršku oštećenim, odnosno svjedocima u procesu uzimanja iskaza, dok je Okružni sud u Banja Luci imao posebnu sobu za podršku svjedocima koja je korištena u dva slučaja koji su praćeni pred ovim sudom. Kao što je ranije istaknuto, imajući u vidu mali broj predmeta i ograničeno vremensko trajanje monitoringa, ne možemo sa sigurnošću tvrditi da je takva situacija u svim ili većini sudova u Republici Srpskoj. Naprotiv, u Republici Srpskoj samo Okružni sud Banja Luka i Okružno tužilaštvo Banja Luka imaju poseban Odjel za podršku svjedocima, i to od 01.09.2010. godine, a očekuje se da će tokom 2012. godine ovaj odjel biti otvoren i u Okružnom sudu i Okružnom tužilaštvu Istočno Sarajevo.

U slučajevima koji su bili predmet monitoringa audio i video-oprema nije korištena u svrhu podrške uzimanju iskaza punoljetne oštećene, čime je sud propustio primijeniti domaće propise koji omogućavaju posebne uslove za uzimanje iskaza od oštećene, te međunarodne standarde koji upućuju na preduzimanje svih potrebnih koraka koji omogućuju da se fizičko i psihološko stanje žrtava uzima u obzir u svim fazama postupka, kako bi se izbjeglo ponavljanje svjedočenja i ublažile traumatske posljedice sudskog postupka, te spriječilo nepotrebno i/

ili ponižavajuće ispitivanje žrtava ili svjedoka nasilja. Ovo je naročito važno u slučajevima nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici (koji čine dominantnu većinu krivičnih predmeta koji su bili predmet praćenja) u kojima su oštećene, odnosno žrtve nasilja, po mišljenju posmatračica, nedostatkom posebne zaštite od strane suda bile izlagane nepotrebnoj dodatnoj psihološkoj traumi, poniženju i strahu od prijetnji i osvete samim kontaktom sa optuženim u sudnici, što dovodi u pitanje zaštitu osnovnih ljudskih prava oštećene.

Nisu uočene nepravilnosti u pogledu obavještanja žrtve, odnosno oštećene o sklapanju sporazuma o priznanju krivice. Žrtve, odnosno oštećene su od strane sudova tokom postupaka obavještanje o pravu podnošenja imovinsko pravnog zahtjeva, u slučaju da o ovom pravu nisu obaviještene ranije od strane tužioca. Međutim, u slučajevima kada su oštećene postavljale imovinsko-pravni zahtjev tokom postupka, sud ih je upućivao na parnični postupak i nisu uočeni slučajevi odlučivanja o zahtjevu tokom krivičnog postupka. Ovaj nalaz monitoringa upućuje na pasivan odnos suda, ali i tužilaštva koje nije, po mišljenju posmatračica, prikupljalo dovoljno dokaza da bi sud o ovom zahtjevu mogao raspravljati i odlučivati, a u pravcu adekvatnije zaštite interesa oštećene u slučajevima seksualnog i rodno zasnovanog nasilja.

4.3.4. Zaključak

Nalazi praćenja postupaka u vezi s krivičnim predmetima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja pred ciljanim sudovima u Republici Srpskoj ukazuju na pasivan odnos pravosudnih institucija u obezbjeđivanju efikasne i pune podrške i pomoći oštećenima u toku vođenja krivičnog postupka, naročito u procesu svjedočenja i mogućnosti ostvarivanja imovinsko pravnog zahtjeva.

Ograničena aktivnost tužilaca na prikupljanju dokaza u istražnom postupku utiče na ograničenost potkrepljivanja navoda iz optužnice dokazima koji se zasnivaju gotovo isključivo na iskazima optuženog i oštećene, rijeko i drugih svjedoka, što vodi ka poteškoćama u smislu dokazivanja postojanja krivičnog djela i blažem i neadekvatnom sankcionisanju počinitelaca nasilja.

Praksa ukazuje na to da su aktivnosti tužioca u toku vođenja krivičnog postupka u smislu podrške oštećenima veoma ograničene i da tužioci samo u izuzetnim prilikama, koje u pravilu uključuju teže oblike seksualnog nasilja protiv maloljetnih osoba, predlažu dodatna vještačenja, a da se korištenje dodatnih mogućnosti u smislu podrške dokazivanju postojanja djela u pravilu ne primjenjuje, posebno u slučaju krivičnog djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici u kojima se kao oštećene pojavljuju osobe ženskog pola. Važno je istaći da nalazi monitoringa ukazuju da, s obzirom na prirodu krivičnih djela koja uključuju elemente seksualnog i rodno zasnovanog nasilja koja ostavljaju snažne posljedice na oštećene u smislu narušenosti i ugroženosti psihičkog i fizičkog integriteta,

ukazuju na nužnost posebne senzibilizovanosti suda i tužioca za stanje oštećene koja se u svojstvu svjedoka pojavljuje pred sudom, i na potrebu aktivnog pristupa suda i tužilaštva u osiguravanju pune podrške u pravcu korištenja mogućnosti koje pružaju domaći propisi i međunarodni standardi, u pravcu obezbjeđivanja socijalne, psihološke i pravne pomoći oštećenima u toku krivičnog postupka.

Neprimjenjivanje posebnih mjera zaštite koje se koriste za lica koja se smatraju ugroženim svjedocima i svjedocima, te nedostatak podrške psihologa, socijalnog radnika i pravnog zastupnika u slučajevima svjedočenja oštećenih, ograničava mogućnosti da one daju slobodan iskaz na sudu o svim važnim činjenicama vezanim za izvršenje djela, bez pritiska i straha od posljedica koje će uslijediti u suočavanju s optuženim tokom i nakon svjedočenja, što ukazuje na ugroženost osnovnih ljudskih prava oštećene. Važnost omogućavanja nesmetanog svjedočenja oštećenih, odnosno žrtava seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, utoliko je veća što često predstavlja jedan od osnovnih dokaza u postupku, te je nužno da tužioci i sudije koji vode ove postupke osiguraju korištenje svih raspoloživih mogućnosti podrške i zaštite punoljetnim oštećenima u ovim postupcima.

Opredjeljenje sudova u pogledu pune podrške oštećenima u krivičnim postupcima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja mora biti usmjereno i na sprečavanje dugotrajnosti postupaka, kako samog procesuiranja djela nasilja tako i ostvarivanja prava oštećenih na naknadu štete kroz imovinsko-pravni zahtjev, kako bi im se pomoglo u rehabilitaciji i oporavku od traume izazvane nasiljem. S tim u vezi, kod procesuiranja krivičnih djela u ovoj oblasti nužno je da sudovi u najvećoj mogućoj mjeri usvoje praksu rješavanja imovinsko-pravnih zahtjeva tokom krivičnog postupka, te na najmanju moguću mjeru smanje upućivanje oštećenih u parnični postupak, a da tužilaštva prikupe dovoljno dokaza koji će omogućiti sudovima da o ovim zahtjevima odlučuju.

4.4. Kaznena politika

4.4.1. Relevantni međunarodni standardi

Važno je istaći da međunarodni standardi²³ zahtijevaju ne samo nultu toleranciju prema seksualnom i rodno zasnovanom nasilju od strane svih institucija sistema, uvođenje i korištenje strožije kaznene politike za djela u ovoj oblasti, nego i *primjenu mjera koje će omogućiti zaštitu i rehabilitaciju žrtve nasilja i uticati*

23 Između ostalih i Preporuka 1450 (2000) o nasilju nad ženama u Evropi, Preporuka 2002(5), Konvencija o zaštiti djece protiv seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja (2007), Konvencija o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2011).

na počiniooca nasilja da ne ponavlja krivično djelo. Time se jasno ukazuje na značaj i ulogu sudova u sprečavanju nasilja u ovoj oblasti. Standardi zahtijevaju osiguranje veće zaštite žena (na primjer, putem mjera koje zabranjuju nasilnim muževima da se vrate u bračni dom i mjera kojima bi se na odgovarajući način pojačale kazne i presude). U vezi s krivičnim djelima koja uključuju seksualnu eksploataciju i seksualno zlostavljanje djece, Konvencija o zaštiti djece protiv seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja upućuje na korištenje posebnih otežavajućih i olakšavajućih okolnosti u određivanju kazni za djela koja su dovela do teškog oštećenja fizičkog ili mentalnog zdravlja žrtve ukoliko je djelu prethodilo ili ga je pratilo mučenje ili ozbiljno nasilje, ukoliko je djelo počinjeno protiv posebno ranjive žrtve, ili je djelo počinio član porodice, osoba koja živi sa djetetom ili osoba koja je zloupotrijebila svoj autoritet, kao i ako je djelo počinilo više ljudi koji su djelovali zajedno, ili je djelo počinjeno kao dio zločinačkog udruživanja, ili je počinilac prethodno bio osuđen za krivična djela iste prirode.

U pogledu kaznene politike u odnosu na djela koja uključuju nasilje nad ženama i nasilje u porodici, Konvencija o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici zahtijeva primjenu sankcija koje su djelotvorne, srazmjerne i koje odvrćaju od vršenja krivičnih djela, uzimajući u obzir njihovu ozbiljnost. Sankcije treba da obuhvataju kazne lišavanja slobode, kao i druge mjere u odnosu na počinioce kao što su praćenje ili nadzor osuđenih lica, ukidanje prava na roditeljstvo ukoliko je to u najboljem interesu djeteta, imajući u vidu bezbjednost žrtve koja ne može biti garantovana na neki drugi način. U dijelu u kojem okolnosti već nisu sastavni dio obilježja krivičnog djela, standardi zahtijevaju uzimanje u obzir otežavajućih okolnosti u pogledu djela koja su počinjena nad bivšim ili sadašnjim supružnikom ili partnerom, u skladu sa domaćim zakonodavstvom, od člana porodice, lica koje stanuje zajedno sa žrtvom ili lica koje je zloupotrijebilo svoj autoritet, kao i ponovljeno krivično djelo, odnosno srodna djela, krivično djelo počinjeno nad licem koje je postalo ugroženo usljed određenih okolnosti, krivično djelo počinjeno nad djetetom odnosno u prisustvu djeteta, krivično djelo počinjeno od više ljudi u saradnji, krivično djelo kojem je prethodilo ekstremno nasilje, krivično djelo počinjeno uz upotrebu oružja ili uz prijetnju oružjem, krivično djelo sa ozbiljnim posljedicama za žrtvu, kao i okolnost da je počinilac prethodno osuđivan za krivična djela slične prirode.

4.4.2. Pravni okvir – Republika Srpska

Krivični zakon Republike Srpske propisuje vrstu i obim sankcija za krivična djela koja su bila predmet praćenja. *Sud odmjerava kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to djelo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču na to da kazna bude manja ili veća (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti), a naročito: stepen krivične odgovornosti, pobude iz kojih je djelo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti*

pod kojima je djelo učinjeno, raniji život učinioca, njegove lične prilike i njegovo držanje poslije učinjenog krivičnog djela, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca. Kada sud odmjerava kaznu učiniocu za krivično djelo u povratu, posebno će uzeti u obzir da li je ranije djelo iste vrste kao i novo djelo, da li su oba djela učinjena iz istih pobuda i koliko je vremena prošlo od ranije osude, odnosno od izdržane ili oproštene kazne. Pri odmjeravanju novčane kazne, sud posebno uzima u obzir imovno stanje učinioca (čl. 37).

Sud ima mogućnost izricanja *upozoravajućih sankcija – uslovne osude i sudske opomene – koje se izriču počiniocu samo u slučajevima kad, s obzirom na prirodu i težinu krivičnog djela, okolnosti pod kojima je učinjeno i ličnost učinioca, nije nužna primjena kazne, ili kad se svrha kažnjavanja može postići upozorenjem uz prijetnju kaznom (uslovna osuda) ili samo upozorenjem (sudska opomena)* (čl. 45 KZRS).

Sud može odrediti da se učinilac kojem je izrečena uslovna osuda stavi pod *zaštitni nadzor za određeno vrijeme u toku vremena provjeravanja*, te ga može ukinuti ukoliko u toku njegovog trajanja utvrdi da je ispunjena svrha mjere. Ukoliko osuđeni kojem je izrečen zaštitni nadzor ne ispunjava svoje obaveze koje mu je sud odredio, sud ga može opomenuti, zamijeniti ranije izrečene obaveze novim ili opozvati uslovnu osudu (čl. 52 KZRS). *Zaštitni nadzor može obuhvatati liječenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi, uzdržavanje od upotrebe alkoholnih pića ili opojnih droga, posjećivanje određenih psihijatrijskih, psiholoških i drugih savjetova lišta i postupanje po njihovim savjetima, osposobljavanje za određeno zanimanje, prihvatanje zaposlenja koje odgovara stručnoj spremi i sposobnostima učinilaca, raspolaganje platom i drugim приходima ili imovinom na primjeren način i u skladu sa bračnim i porodičnim obavezama* (čl. 53 st. 1 KZRS).

Osim toga, sud ima na raspolaganju *mjere bezbjednosti koje može izreći uz krivičnu sankciju čija je svrha da se otklone stanja ili uslovi koji mogu biti od uticaja da učinilac ubuduće vrši krivična djela* (čl. 55 KZRS). U ove mjere spadaju *obavezno psihijatrijsko liječenje i obavezno liječenje od zavisnosti, kao i druge mjere* (čl. 56 KZRS).

Mjere zaštitnog nadzora i mjere bezbjednosti mogu biti posmatrane kao važno sredstvo u podršci sprečavanju i suzbijanju krivičnih djela koja spadaju u oblast seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, osiguravanju bezbjednosti žrtve nasilja i podrška procesu resocijalizacije počinitelja nasilja.

4.4.3 Analiza slučajeva iz prakse

Nalazi praćenja krivičnih predmeta u slučajevima seksualnog i rodno zasnovanog nasilja pred ciljanim sudovima u Republici Srpskoj i presuda koje su izrečene i prikupljene tokom provođenja praćenja suđenja, ukazuju da su u većini krivičnih postupaka za nasilje u porodici izricane novčane kazne u rasponu od 500 KM do

1.500 KM, zatim uslovne osude u rasponu od 1 do 4 mjeseca. Izuzetak predstavlja jedan krivični predmet u kojem je optuženi za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 3 mjeseca, u kojem je iz presude vidljivo da je radnja krivičnog djela trajala kontinuirano u periodu od nekoliko mjeseci.

Nalazi analize presuda ukazuju na slučajeve u kojima se kao olakšavajuće okolnosti za djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici navodi da je optuženi porodičan čovjek i otac jednog ili više djece, što se može posmatrati kao kontradiktorno utvrđenom činjeničnom stanju za nasilje koje se desilo. U isto vrijeme, činjenica ponavljanja nasilja prema oštećenoj, odnosno upornost u vršenju krivičnog djela nije korištena kao otežavajuća okolnost u odmjeravanju kazne, što ukazuje na nedostatak senzibilizovanosti sudija za prirodu i posljedice nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, a naročito posljedice koje ova vrsta nasilja ima na oštećene.

Kao ostale olakšavajuće okolnosti najčešće se navode slabo imovno stanje optuženog, priznanje krivice, dob i ranija neosuđivanost, dok se kao ostale otežavajuće okolnosti najčešće navodi ranija osuđivanost. Uočen je slučaj da su istom licu u periodu od 4 mjeseca izrečene 3 presude za krivično djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208 st. 1 KZRS), kojem je sud u prvoj presudi izrekao novčanu kaznu od 500 KM, u drugoj presudi uslovnu osudu 4 mjeseca zatvora sa rokom provjeravanja godinu dana, te u trećoj presudi novčanu kaznu od 1.500 KM, pri čemu je u prva dva postupka sud kao olakšavajuće okolnosti naveo priznanje krivice i dob optuženog, dok otežavajuće okolnosti nije našao.

Uz sankcije u presudama nije uočeno izricanje mjera bezbjednosti (čl. 55-62 KZRS), kao ni mjera zaštitnog nadzora uz uslovnu osudu (čl. 52-53 KZRS) kao mjera koje mogu imati važnu protektivnu svrhu u smislu zaštite prava i sigurnosti žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja i sprečavanja ponavljanja nasilja. Izuzetak predstavlja 1 (jedna) mjera bezbjednosti obaveznog psihijatrijskog liječenja u trajanju od 6 mjeseci koja je izrečena optuženom za krivično djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208 st. 4), kojem je u toku krivičnog postupka vještačenjem utvrđeno da je djelo počinio u stanju neuračunljivosti zbog duševne bolesti.

4.4.4. Zaključak

Analiza kaznene politike u krivičnim predmetima u vezi sa seksualnim i rodno zasnovanim nasiljem u ciljanim sudovima u Republici Srpskoj kojima je provedeno praćenje ukazuje da se djela u ovoj oblasti posmatraju kao djela manje društvene opasnosti. To je vidljivo iz nalaza analize presuda za krivično djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici koje je najčešći pojavni oblik rodno zasnovanog nasilja procesuiran u krivičnom postupku, u kojima sudovi izriču gotovo isključivo novčane kazne i uslovne osude. Ove sankcije, kao i kazne zatvora, ne sadrže mjere

usmjerene na saniranje uzroka koji su doveli do vršenja krivičnog djela; naprotiv, po mišljenju posmatračica, mogu uticati na intenziviranje nasilja optuženog prema oštećenoj, reduciranje prijava nasilja od strane oštećenih nadležnim institucijama, kao i rast nepovjerenja oštećenih u rad pravosudnih institucija u smislu percepcije o nepostojanju efikasnog mehanizma sprečavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja i zaštite njihovih osnovnih ljudskih prava, primarno prava na život bez nasilja.

Nedostatak korištenja mjera zaštitnog nadzora i mjera bezbjednosti od strane sudova u krivičnim predmetima vezanim za seksualno i rodno zasnovano nasilje ukazuje da je *fokus sudova primarno na represivnoj svrsi kažnjavanja počilaca nasilja u ovoj oblasti*. Ovakvom praksom se ne ispunjava protektivna svrha kazne, koja u ovim oblicima krivičnih djela zahtijeva, pored kažnjavanja počinioca, i *zaštitu bezbjednosti oštećene i podršku njenom oporavku* (sprečavanje i otklanjanje straha od prijetnji i odmazde od strane počinioca nasilja, osiguravanje bezbjednog životnog okruženja slobodnog od ponovljenog nasilja i zlostavljanja, te podršku procesu oporavka od traume uzrokovane nasiljem koje je oštećena osoba preživjela).

Praksa učestalog sankcionisanja nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici uslovnim osudama i novčanim kaznama, bez istovremene primjene odgovarajućih zaštitnih mjera i mjera bezbjednosti, ne otklanja uzroke koji su doveli do činjenja krivičnog djela jer ne postoji nikakva sankcija, odnosno mjera koja se fokusira na resocijalizaciju počilaca nasilja (omogućavanje počiniocu da ima pristup profesionalnoj podršci koja će mu omogućiti da shvati značaj i posljedice počinjenog nasilja, te umanjiti, odnosno otkloniti mogućnosti ponavljanja nasilja, da provede proces liječenja od bolesti ovisnosti, da preuzme odgovornost za počinjeno nasilje i, u slučajevima u kojima je to moguće, da učini korake ka uspostavljanju komunikacije i odnosa sa oštećenima koja će biti zasnovana na nenasilju).

5. Zaključna razmatranja i preporuke

5.1. Zaključna razmatranja

U odnosu na osiguravanje poštovanja principa pravičnosti suđenja, u krivičnim postupcima koji su bili predmet praćenja a u kojima su prava optuženog bila ograničena u pogledu postavljanja pitanja svjedocima, sud je cijenio okolnosti koje je nalagala težina i priroda krivičnog djela, kao i dob i stanje malodobnih osoba koje su oštećene krivičnim djelom a koje su svjedočile u postupku. Međutim, u isto vrijeme je primijećeno nepoštovanje prava optuženog, u jednom slučaju, konkretno prava optuženog da na glavnom pretresu ispita malodobnu oštećenu i na taj način realizuje pravo optuženog da na glavnom pretresu postavlja pitanja i daje obrazloženja u vezi s iskazom malodobne oštećene (član 274 stav 1 ZKPRS). Nisu iskorištene mogućnosti koje pružaju Zakon o krivičnom postupku, Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku i Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, kao i mogućnosti koje je sud imao u vidu tehnički i kadrovski opremljenog Odjela za podršku žrtvama, u pravcu obezbjeđivanja balansa prava optuženog na odbranu i prava malodobne žrtve na zaštitu od retraumatizacije i negativnih posljedica po dalji psihički razvoj.

Slučajevi uočeni u praksi ukazuju na nužnost usmjeravanja pravosudnih institucija na posvećivanje veće pažnje prilikom procjene obilježja bića krivičnog djela i njegove pravne kvalifikacije u slučajevima u kojima se djeca pojavljuju kao direktne ili indirektno žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja. Nužno je da pravosudne institucije prepoznaju višestruku ugroženost djece koja prisustvuju nasilju jednog roditelja nad drugim i/ili međusobnom nasilju, kao i nasilju usmjerenom protiv drugih članova porodice, što se može posmatrati kao vrsta psihološkog nasilja i zlostavljanja koje može imati posljedice po nesmetan razvoj djeteta, te koriste kvalifikaciju djela koja će, u najvećoj mogućoj mjeri, omogućiti efikasnu protektivnu sankciju usmjerenu na sprečavanje ponavljanja nasilja. Praćenje krivičnih postupaka takođe je ukazalo na ograničene aktivnosti pravosudnih institucija u obezbjeđivanju efikasne i pune podrške i pomoći u toku vođenja postupka za punoljetne oštećene koje su preživjele nasilje, naročito u pogledu aktivnosti tužilaca na prikupljanju dokaza u istražnom postupku, što otežava dokazivanje postojanja krivičnog djela, ali i odlučivanja o imovinsko pravnom zahtjevu oštećene.

Primijećeno je da su tužioci samo u izuzetnim prilikama, koje su u pravilu uključivala teže oblike seksualnog nasilja protiv maloljetnih osoba, predlagali izvođenje i drugih dokaza, kao što su dodatna vještačenja, te ova mogućnost podrške dokazivanju postojanja djela nije primjenjivana u slučaju punoljetnih oštećenih koje su preživjele nasilje, naročito u slučajevima krivičnog djela nasilja

u porodici ili porodičnoj zajednici koje predstavlja najčešći oblik nasilja u ovoj oblasti. Iako predmet monitoringa nije bilo vođenje istražnog postupka, iz dokaza predočavanih na glavnim pretresima primijećeno je da se tužiocu uglavnom oslanjaju na svjedočenja oštećene i optuženog, eventualno drugih svjedoka, te da se tokom istrage nedovoljno angažuju na prikupljanju dokaza kao što su npr. medicinsko vještačenje povreda, foto-dokumentacija povreda i, u zavisnosti od slučaja, drugih dokaza. Smatramo da se na taj način prevelik teret i odgovornost stavlja na oštećenu, posebno imajući u vidu da priroda krivičnih djela koja uključuju elemente seksualnog i rodno zasnovanog nasilja ukazuje na snažne posljedice u smislu narušenosti i ugroženosti psihičkog i fizičkog integriteta, što ukazuje na nužnost posebne senzibilizovanosti sudija i tužioca za stanje oštećene koja je preživjela nasilje i aktivan pristup suda osiguravanju pune podrške ostvarivanju međunarodnih standarda obezbjeđivanja socijalne, psihološke i pravne pomoći oštećenima u toku krivičnog postupka. Neprimjenjivanje postojećih domaćih propisa i međunarodnih standarda u pogledu zaštite koji se koriste za ugrožene svjedoke i svjedoke pod pritiskom, te nedostatak podrške psihologa, socijalnog radnika i pravnog zastupnika u slučajevima svjedočenja oštećenih koje su preživjele nasilje, ograničava mogućnost da one daju iskaz na sudu bez pritiska i straha od posljedica koje će uslijediti u suočavanju s optuženim i nakon svjedočenja. Praksa oslanjanja optužbe na svjedočenje oštećene ukazuje na pasivan odnos pravosudnih institucija prema zaštiti osnovnih ljudskih prava žrtava seksualnog i rodno zasnovanog nasilja koje se kao oštećene pojavljuju u svojstvu svjedoka u krivičnom postupku.

Kaznena politika ciljanih sudova u vezi s krivičnim predmetima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja ukazuje na to da se ova djela posmatraju kao manje društveno opasna. Krivično djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici sankcionisano je gotovo isključivo novčanim kaznama i uslovnim osudama, koje ne sadrže mjere usmjerene na sprečavanje ponavljanja nasilja i saniranje uzroka koji su doveli do vršenja krivičnog djela već, naprotiv, mogu uticati na intenziviranje nasilja optuženog, redukovanje prijava nasilja od strane oštećenih nadležnim institucijama, kao i rast nepovjerenja oštećenih u rad pravosudnih institucija u smislu njihove percepcije o nepostojanju efikasnog mehanizma sprečavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja i zaštite njihovih osnovnih ljudskih prava, primarno prava na život bez nasilja. Ovo može dovesti do stvaranja lažne slike o smanjenju broja slučajeva rodno zasnovanog i seksualnog nasilja i uspješnosti javnih politika u ovoj oblasti, što za posledicu može imati, upravo suprotno, stvarno povećavanje broja neprijavljenih slučajeva rodno zasnovanog i seksualnog nasilja i povećanje broja žrtava čija prava na život slobodan od nasilja nisu zaštićena.

Nedostatak korištenja mjera zaštitnog nadzora i mjera bezbjednosti ukazuje na to da je kaznena politika sudova koji su bili predmet monitoringa usmjerena primarno na represivnu a ne protektivnu svrhu kažnjavanja počinitelaca nasilja.

Nužno je da sudovi usmjere fokus na zaštitu bezbjednosti oštećene i podršku njenom oporavku, kroz podršku sprečavanju i otklanjanju straha od prijetnji i odmazde od strane počinioca nasilja, osiguravanju bezbjednog životnog okruženja oslobođenog od ponovljenog nasilja i zlostavljanja, te podrže proces oporavka od traume uzrokovane nasiljem koje je preživjela.

Praksa učestalog sankcionisanja nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici uslovnim osudama i novčanim kaznama, bez istovremene primjene odgovarajućih zaštitnih mjera i mjera bezbjednosti, ne samo da ne sanira njegove posljedice nego ne doprinosi ni otklanjanju uzroka koji su doprinijeli izvršenju krivičnog djela. Nepostojanje napora usmjerenih na resocijalizaciju počinitelaca nasilja doprinosi ponavljanju djela i smanjenju broja prijavljenih slučajeva nasilja.

5.2. Preporuke

- Unaprijediti zakonski okvir zaštite ljudskih prava osobe koja je preživjela nasilje i koja se kao oštećena pojavljuje u krivičnom postupku, te osigurati primjenu međunarodnih standarda koji ukazuju na potrebu jačanja institucionalnih mehanizama koji omogućavaju ženama i ženskoj djeci da u sigurnom i povjerljivom okruženju prijave djela nasilja nad njima, bez straha od kazne ili osвете, te da podnesu krivične prijave i pokrenu sudske postupke.
- U vezi s osiguravanjem pune i efikasne podrške ženama koje su preživjele nasilje te se kao oštećene pojavljuju u krivičnom postupku, nužno je da sudovi koji procesuiraju krivične predmete u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja — cijeneći okolnosti svakog pojedinačnog slučaja, imajući na umu ne samo sposobnost oštećene da u prisustvu optuženog svjedoči potpuno i tačno, već i potrebu zaštite oštećene od dodatne viktimizacije — primjenjuju odredbe domaćih procesnih zakona koje važe za ugrožene svjedoke i svjedoke pod prijetnjom. Smatramo neophodnim da se svedu na minimalnu mjeru kontakti oštećenih s optuženima u postupku, ne samo u slučaju maloljetnih žrtava već i punoljetnih oštećenih koje su preživjele nasilje, vodeći računa o pravima optuženog i balansu između prava optuženog i žrtve. Ove mjere se mogu osigurati uvođenjem prakse, pored ostalih mjera koje zakon predviđa, korištenja audio i video-opreme za uzimanje iskaza oštećene, kao i primjenom te osiguravanjem podrške socijalnih radnika i psihologa u procesu svjedočenja. Mjere je naročito nužno osigurati u slučaju krivičnih postupaka koji su usmjereni na procesuiranje nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, s obzirom na njegovu učestalost i posljedice, traumu i strah od odmazde kojim je izložena žena koja je preživjela nasilje. Time će sudovi unaprijediti primjenu međunarodnih

standarda koji su usmjereni u pravcu osiguravanja veće zaštite prava oštećenih u istrazi, tokom sudskog postupka i prilikom određivanja sankcija i izricanja presuda.

- S tim u vezi, nužno je da Ministarstvo pravde Republike Srpske omogući da svi sudovi u Republici Srpskoj imaju mogućnost obezbjeđivanja posebnih uslova za svjedočenje ugroženih svjedoka i svjedoka pod prijetnjom (sobe za svjedoke) u skladu sa Zakonom o zaštiti ugroženih svjedoka i svjedoka pod prijetnjom Republike Srpske, kao i međunarodnim standardima u ovoj oblasti, koji zahtijevaju snažniji angažman pravosudnih institucija u zaštiti prava oštećene u krivičnom postupku.
- U vezi s unapređenjem rada sudova na krivičnim predmetima u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, neophodno je da Centar za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske, kao ključna vladina institucija zadužena za razvoj i implementaciju programa obuke sudija i tužilaca u Republici Srpskoj, obezbijedi mogućnost da sve sudije i tužioci koji su angažovani u krivičnim predmetima seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Republici Srpskoj imaju kontinuiran pristup obuci o primjeni međunarodnih standarda u zaštiti žrtava seksualnog i rodno zasnovanog nasilja. Ove obuke treba da budu sastavni dio godišnjeg programa stručnog i profesionalnog usavršavanja sudija i tužilaca u vidu modula koji sadrže obradu konkretnih slučajeva iz prakse, simulaciju suđenja i pripremu dodatnih materijala u vidu priručnika s analizom sudske prakse zemalja u kojima se primjenjuju odredbe koje štite oštećene, odnosno žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja. Obuka bi trebalo da bude zasnovana na multidisciplinarnom principu, uz korištenje iskustava organizacija civilnog društva koje imaju dugogodišnje iskustvo u pogledu pružanja pravne i psihološke pomoći i podrške žrtvama nasilja, centara za socijalni rad i zdravstvenih ustanova, kao i institucionalnih mehanizama koji aktivno doprinose usvajanju i provođenju javnih politika usmjerenih na sprečavanje i suzbijanje seksualnog i rodno zasnovanog nasilja (Gender centar Vlade Republike Srpske).

